

**ПРОДОВОЛЬЧІ РЕСУРСИ –
ЗАСАДИ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ****Куць О.І., к.е.н.***заступник директора з наукової та інноваційної діяльності*

Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, України

ORCID ID: 0000-0002-2855-0659

Куць Д.О., студент

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, ORCID

ORCID ID: 0000-0002-8933-460X

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-24>

Предмет дослідження. Продовольчі ресурси є важливою складовою для забезпечення сталого економічного розвитку держави. Протягом останнього часу в Україні відбулося значне зростання виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, однак окремих основних харчових продуктів населенням споживається менше рекомендованих раціональних норм. **Мета дослідження** – обґрунтувати пропозиції щодо розробки заходів та удосконалення нормативно-правових актів спрямованих забезпечити покращання харчування населення як одного з основних чинників, що впливає на стан здоров'я та тривалість життя населення України, як обов'язкової передумови економічного зростання. **Застосовано методи:** теоретичного пізнання, монографічний, систематизації та класифікації, абстрактно-логічний. **Результати дослідження.** Обґрунтування щодо необхідності покращання показників споживання населенням України основних продуктів харчування для зміцнення здоров'я та тривалості життя громадян, забезпечення через продовольчі ресурси економічного зростання в умовах глобальних викликів і реалізації курсу європейської інтеграції. Діючі інституціональні умови та інструменти реалізації державної політики, необхідно переглянути з огляду на рекомендації міжнародних органів щодо питання забезпечення харчування населення. Питання забезпечення належного харчування є предметом особливої уваги на рівні міжнародних організацій, а видані за підсумками обговорення на світовому рівні рекомендації мають обов'язково імпантуватись до вітчизняних програм і заходів спрямованих на покращення харчування та забезпечення здоров'я населення України. **Сфера застосування результатів дослідження.** Розраховано на практичне застосування основних наукових положень й пропозицій дослідження при підготовці законодавчих та нормативно-правових актів стосовно питань харчування та забезпечення здоров'я населення. Зокрема, включає заходи з розробки та затвердження програм спрямованих на забезпечення споживання на рівні раціональних норм харчування, зокрема і щодо окремих мікроелементів, серед груп населення, в першу чергу дітей, а також обмеження споживання окремих інгредієнтів, перевищення споживання яких має негативний вплив на стан здоров'я населення.

Ключові слова: продовольчі ресурси, державна політика, харчування, харчові продукти, продовольство, харчова і переробна промисловість, безпечність і якість харчових продуктів, агропромисловий комплекс, сільське господарство.

**FOOD RESOURCES –
FUNDAMENTALS FOR NATIONAL HEALTH AND ECONOMIC GROWTH**

*Kuts Oleksandr, PhD, deputy director for scientific and innovative activities
Institute of food resources of the NAAS, Kyiv, Ukraine*

ORCID ID: 0000-0002-2855-0659

Kuts Dmytro, student

National Medical University

ORCID ID: 0000-0002-8933-460X

<https://doi.org/10.31073/foodresources2019-13-24>

Subject of study. *Food resources are an important component in ensuring the sustainable economic development of the state. Recently, there has been a significant increase in the production of basic agricultural products in Ukraine, but some basic foodstuffs are consumed by the population less than the recommended rational standards. The purpose of the study is to substantiate proposals for the development of measures and the improvement of regulations aimed at ensuring the improvement of nutrition of the population as one of the main factors affecting the state of health and life expectancy of the population of Ukraine, as a prerequisite for economic growth. **Methods applied:** theoretical knowledge, monographic, systematization and classification, abstract and logical. **Research results.** Rationale for the need to improve the consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine to promote health and life expectancy of citizens, to secure economic growth through food resources in the face of global challenges and to pursue a course of European integration. Existing institutional conditions and instruments for public policy implementation need to be revised in the light of the recommendations of international bodies on the issue of food security. The issue of nutrition is a matter of particular concern at the level of international organizations, and recommendations issued at the global level must be incorporated into national programs and activities aimed at improving nutrition and health of the Ukrainian population. **Scope of research results.** It is designed for practical application of the basic scientific provisions and research proposals in the preparation of legislative and regulatory acts on nutrition and public health. In particular, it includes measures to develop and approve programs aimed at ensuring consumption at the level of rational nutrition, including for certain micronutrients, among groups of the population, especially children, as well as limiting the consumption of certain ingredients whose excess consumption has a negative impact on the state of health. population.*

Keywords: *food resources, state policy, food, nutrition, food products, food and processing industry, food safety and quality, agro-industrial complex, agriculture.*

Постановка проблеми. Продовольчі ресурси є важливою складовою для забезпечення сталого економічного розвитку нашої держави. Проте, зростання агропромислового виробництва не забезпечує споживання населенням харчових продуктів на рівні рекомендованих раціональних норм, що має негативний вплив на стан здоров'я населення країни та стримує економічне зростання.

Питання забезпечення належного харчування є предметом особливої уваги на рівні міжнародних організацій, а видані за підсумками обговорення на світовому рівні рекомендації мають обов'язково імпантуватись до вітчизняних програм і заходів спрямованих на покращення харчування та забезпечення здоров'я населення України.

Основні засади політики держави, зокрема, щодо розвитку аграрного сектора та забезпечення належного харчування населення мають бути проаналізовані і переглянуті відповідно до рекомендації міжнародних організацій спрямованих на покращення харчування та забезпечення здоров'я населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми забезпечення продовольчої безпеки розглянуті дослідженнях вітчизняних дослідників П. Борщевського, Я. Гадзала, Л. Дейнеко, О. Коваленко, Д. Крисанова, Ю. Лузана, Ю. Лупенка, Т. Мостенської, П. Саблука, М. Сичевського, О. Шпичака, А. Юзефовича та інших українських вчених.

На глобальному рівні питання продовольчої безпеки та покращення харчування населення планети є предметом посиленої уваги та детально розглядалося на першій Міжнародній конференції з питань харчування в 1992 році і Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки в 2009 році.

У 2014 році у Римі представники членів Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та міністри країн учасниць провели другу Міжнародну конференцію з питань харчування, з метою запровадження єдиної концепції глобальних дій, покликаних покласти край всім формам неповноцінного харчування, прийняли Римську декларацію з питань харчування і Рамкову програму дій, в якій передбачений ряд добровільних заходів політики і стратегій для використання урядами, а також можливість проголошення десятиліття дій в області харчування в період 2016-2025 років у рамках існуючих структур і доступних ресурсів.

Мета дослідження – обґрунтувати пропозиції щодо заходів, розробки і удосконалення нормативно-правових актів спрямованих забезпечити покращання харчування населення як одного з важливих основних чинників, що впливає на стан здоров'я та тривалість життя населення України і є підґрунтям для забезпечення економічного зростання держави.

Методологія дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем функціонування агропродовольчої сфери, законодавчі та нормативно-правові акти України та міжнародних організацій. У дослідженні використано наступні методи: теоретичного пізнання – для дослідження природи економічних явищ; монографічний – при опрацюванні літературних джерел; систематизації та класифікації – для виділення чинників ефективності; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формулювання висновків.

Виклад основних результатів дослідження.

Продовольчі ресурси України відіграють важливу роль у розвитку нашої держави. Активізація заходів з реформування аграрного сектора економіки дозволила призупинити негативні тенденції зменшення виробництва валової продукції сільського господарства та, починаючи з 2000-х років, забезпечити поступове посилення гарантування продовольчої безпеки, після значного падіння обсягів споживання населенням важливих харчових продуктів.

Варто нагадати, що між 1990 і 2000 рр. частка витрат на продовольчі потреби в сімейних бюджетах подвоїлася (з 33 до 64%), середньодушкове споживання продуктів харчування скоротилося по м'ясопродуктах і рибопродуктах – більш ніж удвічі, молочних продуктах – в 1,9 рази, яєць – в 1,6 рази. Якщо в 1990 році добовий раціон українця склав 3,6 тис. ккал, то в 2000 році – лише 2,6 тис. ккал.

З перших років нового століття було задіяно комплекс заходів направлених на відродження аграрного сектора національної економіки. Проведені реформи забезпечили зростання продуктивності праці та валової продукції вітчизняного сільського господарства у 2001-2018 рр. і зумовили набуття Україною статусу вагомого в світовому масштабі експортера сільськогосподарської продукції, насамперед зернових та соняшникової олії.

У вересні 2017 року Кабінетом Міністрів України було представлено Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку. Зокрема, у доповіді зазначається, що агропромисловий комплекс України нині є провідною ланкою національної економіки, що значною мірою визначає соціально-економічний розвиток, формуючи 14% валової доданої вартості та понад 40% експорту країни. Наразі аграрний сектор відзначається чи не єдиним локомотивом української економіки. Майже 90% потреб у продовольстві населення країни (у межах своєї купівельної спроможності) задовольняється за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Українська аграрна продукція відома майже у 200 країнах світу. Вона посідає провідні позиції на глобальних ринках за обсягами експорту, а саме: олія соняшникова – 1-ше місце, кукурудза, насіння олійних культур – 3-тє місце, ячмінь – 4-тє місце, пшениця – 6-тє місце тощо [1].

Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку. За ініціативи Уряду України та за сприяння системи ООН в Україні була розроблена національна система ЦСР (86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання).

У 2019 році Президентом України, з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина видано Указ "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" №722/2019 від 30 вересня 2019 року[2].

Відповідно до цього Указу проголошено, що Україна підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», буде забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, зокрема, подолання бідності; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці тощо.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Президентом доручено Кабінету Міністрів України забезпечити проведення із залученням вчених, експертів, представників громадських об'єднань аналізу прогнозних і програмних документів, та за результатами такого аналізу у разі необхідності вжити заходів щодо їх удосконалення та забезпечити упровадження дієвої системи моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року та оприлюднення його результатів щороку до 1 березня року.

Рекомендовано Національній академії наук України, Національній академії аграрних наук України, Національній академії медичних наук України, Національній академії педагогічних наук України, Національній академії правових наук України, Національній академії мистецтв України враховувати Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року під час визначення напрямів наукових досліджень.

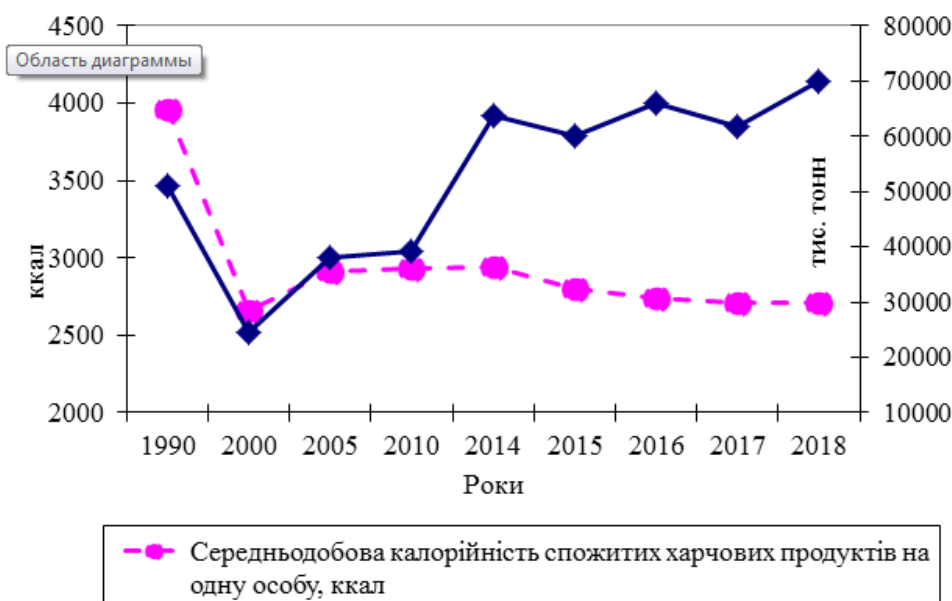
Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації та лібералізації торгівлі потребує адаптації до умов, що постійно змінюються, а відповідно – подальшого вдосконалення аграрної політики.

Серед основних проблемами розвитку аграрного сектору економіки залишаються:

- скорочення чисельності населення, яке проживає в сільській місцевості, в цілому та зайнятих у сільськогосподарському виробництві;
- низький рівень продуктивності праці, що зумовлюється зношеними виробничими фондами, використанням застарілих технологій, недостатньо розвиненою інфраструктурою сільської місцевості;
- нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках через незавершеність процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, внаслідок чого частка експорту продукції харчової промисловості менша за частку експорту сільгоспсировини;
- відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог;
- непоінформованість значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;
- незавершеність земельної реформи.

Для покращення позицій України в рейтингу глобальної продовольчої безпеки необхідно зосередити увагу на створенні ефективної системи державного регулювання ринку продовольства, яка б включала розробку та впровадження моніторингу харчування населення, встановлення прозорого механізму надання державних гарантій безпечності та якості харчових продуктів, а також імплементацію вітчизняного законодавства відповідно до європейської практики [3].

Розглядаючи питання розвитку агропромислового виробництва важливо відшукати відповідь на питання, чому збільшення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції не мало суттєвого впливу на зростання питань продовольчої безпеки та споживання харчових продуктів. Наприклад на рис. 1 відображено динаміку виробництва зернових та зернобобових культур, яке у 2018 році у порівнянні з 2000 роком зросло у 2,9 разів та в 1,4 разів вище за досягнутий рівень в 1990 році. Проте, калорійність щоденного споживання харчових продуктів населенням України зростає за цей період лише на 2 відсотки і склала 2701 ккал на добу, що становить лише 68 відсотків від рівня споживання 1990 року.

Рис. 1. Калорійність спожитих харчових продуктів та обсяги виробництва зернових і зернобобових культур в Україні

Джерело: побудовано за даними Держстату.

Враховуючи глобалізаційні процеси, формуючи цілі та завдання державної аграрної політики, розвиток агропромислового комплексу важливо розглядати як пріоритетний напрямок стабільного соціально-економічного розвитку держави [4].

Сьогодні все більшого масштабу набувають проблеми, які несуть потенційні загрози продовольчій безпеці. Насамперед, відсутня збалансованість у харчуванні українців. У табл. 1 наведено середньодобове споживання населенням основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування. За рахунок продукції тваринного походження калорійність раціону забезпечується менше ніж на 30% при оптимальному рівні 55%. Неприпустимо високою є частка витрат населення на харчування. Так, у 2017 році ця частка становила 52,6% загальних сукупних витрат, що у 3–5 разів перевищує аналогічні показники країн ЄС. При цьому домогосподарства з найнижчим рівнем доходів витрачали на харчування 62,5% сукупних витрат при граничному національному критерії, встановленому для цього показника на рівні 60%. За даними про Індекс глобальної харчової безпеки (GFSI) 2016 року, Україна посіла лише 63-тю позицію серед 113 країн, поступившись не лише всім країнам Європи, але й тим країнам, куди Україна активно експортує продовольство, зокрема Єгипту, Тунісу, Марокко [5].

Таблиця 1

Середньодобове споживання населенням основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування

(у розрахунку на одну особу)

	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
	Усього (вкл. алкоголь і тонізуючі речовини)							
Калорійність, ккал	2661	2916	2933	2939	2799	2742	2707	2706
Протеїн, г	78,6	86,0	87,5	89,2	84,3	84,1	84,3	84,3
Жири, г	71,7	89,7	99,2	97,9	92,0	90,5	89,9	90,8
Кальцій, мг	825	927	893	953	904	901	874	872
Залізо, мг	19,4	20,5	20,5	21,1	20,2	20,1	20,2	20,2
Ретинол, мкг	1004	1156	1088	1164	1093	1086	1044	1034
Еквівалент бета-каротину, мкг	1472	1735	2035	2300	2260	2298	2241	2297
Еквівалент ретинолу і бета-каротину (RET+1/6B-CARQ), мкг	1249	1446	1427	1549	1470	1470	1419	1418
Тіамін, мг	1,81	1,90	1,88	1,92	1,83	1,81	1,81	1,80
Рибофлавін, мг	2,27	2,51	2,55	2,70	2,56	2,55	2,49	2,60
Ніацин, мг	16,8	17,9	18,8	19,2	18,4	18,6	18,6	18,6
Аскорбінова кислота, мг	100	111	121	133	130	132	133	136
Продукти рослинного походження								
Калорійність, ккал	2050	2183	2124	2090	2008	1952	1926	1919
Продукти тваринного походження								
Калорійність, ккал	611	733	809	849	791	790	781	787

Джерело: [6]

Споживання пересічним жителем країни м'яса і м'ясопродуктів становить 64% науково обґрунтованої норми, молока і молокопродуктів – 52%, риби та рибопродуктів – 59% (табл. 2). Крім того, споживання плодів та ягід, які є основним джерелом вітамінів для організму людини, також суттєво – на 44% – відстає від нормативного показника.

Таблиця 2

Споживання основних продуктів харчування

(на одну особу за рік; кілограмів)

Продукти	1990	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	Норми мінімальні	Норми раціональні
М'ясо та м'ясні продукти вкл. субпродукти і жир-сирець	68,2	32,8	39,1	52,0	54,1	50,9	51,4	51,7	52,8	52	83
Молоко та молочні продукти	373,2	199,1	225,6	206,4	222,8	209,9	209,5	200,0	197,7	341	380
Яйця, шт	290	166	238	290	310	280	267	273	275	231	290
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобові)	141	124,9	123,5	111,3	108,5	103,2	101,0	100,8	99,5	94	101
Картопля	131	135,4	135,6	128,9	141,0	137,5	139,8	143,4	139,4	96	124
Овочі та баштанні продовольчі культури	102,5	101,7	120,2	143,5	163,2	160,8	163,7	159,7	163,9	105	161
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	47,4	29,3	37,1	48,0	52,3	50,9	49,7	52,8	57,8	68	90
Риба та рибні продукти	17,5	8,4	14,4	14,5	11,1	8,6	9,6	10,8	11,8	12	20
Цукор	50	36,8	38,1	37,1	36,3	35,7	33,3	30,4	29,8	32	38
Олія	11,6	9,4	13,5	14,8	13,1	12,3	11,7	11,7	11,9	8	13

Джерело: [6]

Забезпечення доступності збалансованого харчування для населення України, насамперед для його найбідніших верств, має стати пріоритетом державної політики та має бути доведено до науково обґрунтованого рівня.

Виконання зазначеного завдання неможливо, як без вискоєфективного і конкурентоспроможного аграрного сектору, ефективного використання наявного природно-ресурсного потенціалу, так і зростання доходів населення та державних програм підтримки споживання відповідними категоріями населення, деяких важливих харчових продуктів, зокрема, молока, м'яса та фруктів.

Загалом проблема продовольчої безпеки України в період трансформації її економічної системи та соціального устрою на засадах ринкових відносин є тією сферою державної політики, яка уособлює магістральні напрями забезпечення сталого соціально-економічного розвитку суспільства, а також національної і економічної безпеки, що

потребує законодавчого врегулювання, оскільки в законодавстві відсутнє повне визначення терміну “продовольча безпека” та параметрів продовольчого забезпечення населення, що ускладнює проведення реальної оцінки стану продовольчої безпеки.

Необхідно сформувати і законодавчо закріпити комплексний підхід щодо формування сучасної аграрної політики та вибору її пріоритетів у забезпеченні продовольчої безпеки, який би враховував соціально-економічні та екологічні особливості.

Ще у 2005 році народними депутатами було внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» (реєстр. № 8098 від 07.09.2005) [7]. У зазначеному проекті визначалося що, індикатори рівня продовольчої безпеки є пріоритетною складовою системи виміру найважливіших параметрів економіки держави, які відображають її стан і є складовими національної і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Пропонувалось здійснювати оцінку рівня продовольчої безпеки на основі індикаторів, що рекомендуються Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) та Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ).

Пізніше у 2012 році Кабінетом Міністрів України було внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» (реєстр. № 11378 від 24.10.2012) [8].

Головною передумовою прийняття розробленого законодавчого акта вважався критично низький рівень продовольчої безпеки населення України (нині калорійність раціону харчування українця складає близько 2500 ккал, тоді як у розвинених країнах 3300-3800 ккал). Ще одним важливим аспектом необхідності вирішення проблеми визначалася необхідність контролю якості продовольства, відсутність якого слід вважати головною причиною погіршення показників життєдіяльності населення.

Мета прийняття Закону України “Про продовольчу безпеку України” полягала у врегулюванні відносин між державою і учасниками ринку продовольства (виробниками, постачальниками й споживачами) щодо гарантування високого рівня продовольчого забезпечення населення України якісними й доступними за ціною продуктами.

Однак слід відмітити, що більшість з наведених у законопроекті показників вже нормативно закріплена та використовується для оцінки ситуації в державі відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 "Деякі питання продовольчої безпеки" [9]. Проте, їх застосування не дає у повній мірі належної відповіді на оскільки, раціональне харчування це повноцінне в кількісному та збалансоване в якісному відношенні харчування, що забезпечує нормальний ріст, фізичний та психофізіологічний розвиток організму, а головне високу працездатність, активне довголіття і стійкість до несприятливих чинників навколишнього середовища.

Так, в Україні гострою соціальною проблемою залишається високий рівень передчасної смертності, особливо чоловіків, що спричинює на 12-14 років нижчу порівняно з розвиненими країнами тривалість життя населення. З кожної тисячі 20-ти річних юнаків до 65-річного віку не доживають 389 (на 300 більше, ніж у Швеції чи Швейцарії, на 200 більше, ніж у Польщі). Найбільш різочі відмінності спостерігаються у молодому і середньому віці й переважно від причин, які можна попередити. Тобто, понад половину смертей чоловіків віком 20-64 роки можна уникнути. Не скорочується 10-ти річний (табл. 3) розрив між тривалістю життя чоловіків і жінок, що вдвічі перевищує аналогічний показник у розвинених країнах [10].

Основними проблемними питаннями репродуктивного здоров'я в країні є материнська смертність та смертність немовлят, високий рівень абортів, ускладнень вагітності та пологів, невиношування вагітності, поширеність жіночої та чоловічої безплідності, зростання онкологічної патології у молодому віці.

Імовірність смерті від чотирьох основних не інфекційних захворювань населення віком від 30 до 70 років становить 28%, причому в найближчі десятиліття поширеність неінфекційних захворювань та зумовлена ними смертність зростатимуть, у тому числі через старіння. В Україні інсульти спричинюють смерть осіб віком 30–44 роки у шість разів частіше, середньоєвропейським значенням. Головною причиною є відносно висока смертність дітей унаслідок зовнішніх причин (у 2015 році це майже кожна третя смерть у віці від одного до п'яти років, якій можна запобігти за умови належно го догляду за дитиною).

Таблиця 3

Середня очікувана тривалість життя при народженні

Роки	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років		
	обидві статі	чоловіки	жінки
1990	70,42	65,60	74,82
1995	66,79	61,22	72,54
2000	67,72	62,10	73,53
2005 ¹	67,96	62,23	73,97
2010 ¹	70,44	65,28	75,50
2014 ²	71,37	66,25	76,37
2015 ²	71,38	66,37	76,25
2016 ²	71,68	66,73	76,46
2017 ²	71,98	67,02	76,78
2018 ²	71,76	66,69	76,72

¹ Дані розраховано за два суміжні роки.

² Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях.

Джерело: Держстат <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Україна посіла 94-е місце зі 195 в рейтингу Глобального індексу забезпечення безпеки здоров'я за 2019 рік [11].

Країни в рейтингу поділені на три групи: найгірше підготовлені до випадків пандемії або епідемії, більш підготовлені і найкраще підготовлені. За висновками авторів рейтингу, загальний індекс України дорівнює 38 балів, тож її віднесли до категорії «більш підготовлених». Найгірше дослідники оцінили такі показники в Україні, як антимікробна резистентність, готовність до надзвичайних ситуацій і наявність планів дій для таких випадків, наявність обладнання для інфекційного контролю.

Натомість відносно високим є індекси імунізації (88,6), обмеження на перетин кордону у зв'язку з загрозою поширення захворювань (100, попри те, що протягом останнього року Київ не запроваджував таких обмежень), здатність до проведення медичних випробувань (75), виконання міжнародних зобов'язань (96,9).

Перше місце посідають Сполучені Штати, але навіть їхній індекс дорівнює не 100, а 83,5. Останнє місце в рейтингу – за Екваторіальною Гвінеєю (16,2). Автори рейтингу дійшли загального висновку, що жодна досліджена країна не є повністю готовою до епідемій і пандемій. Середній результат всіх країн – близько 40,2 балів. Індекс 116 країн із високим та середнім доходом не перевищує 50.

Чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, на 1 січня 2019 р. становила 42153,2 тис. осіб. Упродовж 2018 р. чисельність населення зменшилася на 233,2 тис. осіб. Порівняно із 2017р. обсяг природного скорочення збільшився на 41,7 тис. осіб. Природний рух населення у 2018 р., характеризувався суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими: на 100 померлих – 57 живонароджених. Серед причин

смерті населення України у 2018р., як і у 2017р., перше місце посідали хвороби системи кровообігу, друге – новоутворення, третє – зовнішні причини смерті (табл. 4) [12].

Таблиця 4

Основні причин смерті населення України

	Осіб		У % до підсумку	
	2018р. ¹	2017р.	2018р. ¹	2017р.
Усього померлих	587665	574123	100,0	100,0
у т.ч. від				
хвороб системи кровообігу	392584	384810	66,8	67,0
новоутворень	78571	78324	13,4	13,6
зовнішніх причин смерті	30065	31185	5,1	5,4
хвороб органів травлення	24542	21999	4,2	3,8
хвороб органів дихання	12959	12166	2,2	2,1

Джерело: [12]

Однією з причин недоїдання та погіршення здоров'я, при достатніх обсягах виробництва основних видів продовольства, можна вважати низький рівень доходів громадян.

У 2015 році понад 20,2 млн. осіб мали доходи нижче прожиткового мінімуму і не зважаючи на заходи, що вживаються на державному рівні у 2018 році 10,6 млн. осіб мали доходи на одну особу нижче прожиткового мінімуму (табл.5).

Таблиця 5

Диференціація життєвого рівня населення¹

	2014	2015	2016	2017	2018
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму:					
млн. осіб	3,2	2,5	1,5	0,9	0,5
у відсотках до загальної чисельності населення	8,6	6,4	3,8	2,4	1,3
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму:					
млн. осіб	6,3	20,2	19,8	13,5	10,6
у відсотках до загальної чисельності населення	16,7	51,9	51,1	34,9	27,6
Довідково:					
середньорічний розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)	1176,0	1227,3	1388,1	1603,7	1744,8
середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)	1357,6	2257,0	2642,4	2941,5	3262,7
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,1	3,2	3,0	3,3	3,3

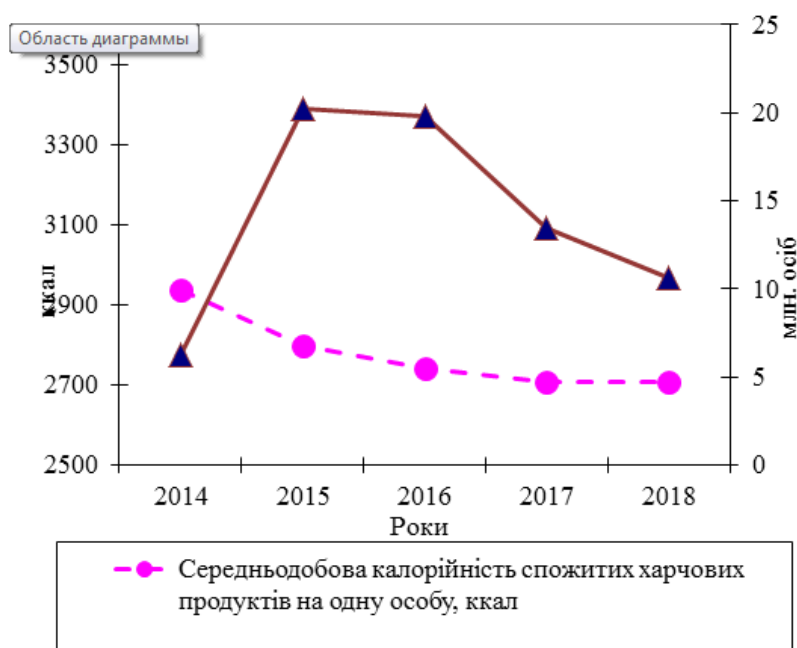
¹ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях.

Джерело: Держстат <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Україна посіла останнє місце за купівельною спроможністю громадян серед 42 країн Європи. Про це свідчать дані дослідження Купівельна потужність Європи 2019 [13].

За даними дослідження, середній дохід після вирахування податків на одного мешканця Європи становить в 2019 році 14 739 євро. При цьому середній українець має в своєму розпорядженні суму в 1830 євро, що у вісім разів менше, ніж у середньому по Європі.

Таким чином, зниження рівня доходів населення починаючи з 2014 року призвело до того, що доходи у значної частини населення впали нижче фактичного прожиткового мінімуму, що суттєво обмежило їх купівельну спроможність та можливість до раціонального харчування (рис. 2). Середньодобова калорійність спожитих харчових продуктів громадянами України, починаючи з 2014 року постійно знижується.

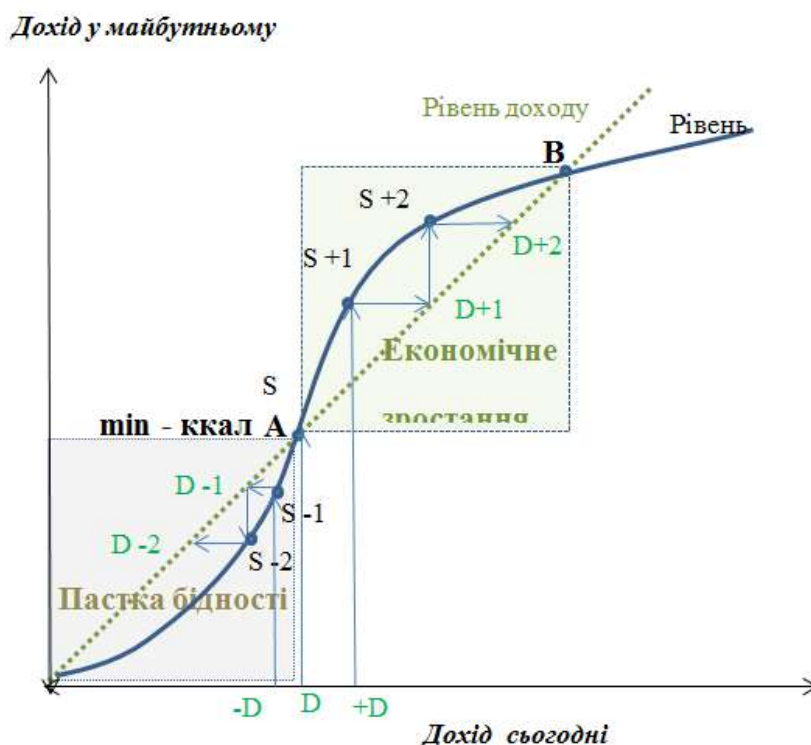
Рис. 2. Калорійності спожитих харчових продуктів та чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижчими фактичного прожиткового мінімуму

Джерело: побудовано за даними Держстату

Зростання доходів населення на основі загального економічного піднесення та виважена соціальна політика держави, спрямована на запобігання надмірної диференціації доходів населення і, відповідно, споживання, виступають важливими «непродовольчими» чинниками зміцнення продовольчої безпеки [14].

Таким чином, значна частина населення України знову як і в 2000 році, коли середньомісячна заробітна плата склала 30 дол. США, з 2015 року почала наближатися до так званої пастки бідності. Наслідки настання такої ситуації вперше наводились у 1958 році у дослідженнях Лондонської школи економіки. Суть в тому, що організм людини потребує певної кількості кілокалорій, щоб підтримувати життєдіяльність. Тому, як вже пояснюють у наш час, А. Банерджі та Е. Дуффо, людям з низьким рівнем доходів ледь вистачає тієї їжі, яку він або вона може собі дозволити для забезпечення функціонування організму і, можливо заробітку мізерних доходів, що їх людина головним чином використовує на цю ж таки їжу. [15, с. 33-38]. Спосіб, у який дохід сьогодні та дохід у майбутньому, можна проілюструвати відображено на рис. 3, де горизонтальна лінія показує нинішній дохід, а вертикальна вимірює майбутні доходи. Рівень споживання людиною ккал відображено у вигляді кривої, що нагадує англійську літеру S, а пряма

відображає рівень доходу, який можливий завтра (наступного тижня, наступного року) з урахування нинішнього доходу. Певний рівень доходу D дозволяє людині споживати рівень S ккал, що відповідає точці A на рисунку. Зниження доходу до рівня $-D$ призводить до того, що людина зможе спожити менше ккал, що відповідає рівню споживання $S-1$ і відповідно людина вже не може отримати силу для отримання більшого доходу, у результаті чого майбутній дохід зменшується до рівня доходу $D-1$, який може забезпечити ще нижчий рівень споживання $S-2$, тобто людина опиняється у так званій пастці бідності. Поряд з цим отримання вищих доходів на рівні $+D$, дозволяє не лише споживати необхідну кількість енергії, але й робити заощадження. Однак, коли дохід досить високий, крива перетинає діагональ знову, що відображено у точці B . Цей перетин є логічним наслідком мислення крізь призму харчування, оскільки від надлишкового харчування людина може занедужати, тому після певного моменту надлишкове харчування зупиняє розвиток продуктивності.

Рис. 3. Вплив рівня доходів на споживання, пастка бідності та економічне зростання
Джерело: побудовано на основі [15]

Економіка бідності це виклик для багатьох держав. Для забезпечення економічного зростання важливо підтримувати рівень споживання харчових продуктів на рівні раціональних науково-обґрунтованих норм. Саме це завдання має стати одним із пріоритетів державної політики.

Слід відмітити, що прискорення земельної реформи починаючи з 1999 році, зокрема, проведене розпаювання земель сільськогосподарського призначення, та широке запровадження орендних відносин мали вирішальне значення на вирішення продовольчого питання не скільки через збільшення виробництва, а саме через виплату орендної плати, що зумовило збільшення доходів громадян. Земля в умовах сьогодення, чи у власному обробітку, чи в оренді, сприяє покращанню показників харчування населення. Продаж землі селянами призведе до втрати можливості отримувати додаткові доходи, кошти ймовірно будуть витрачені на імпортні телевізори, телефони, машини, ремонт помешкання, на весілля чи поховання.

Земельна реформа дала можливість багатьом громадянам не потрапити у пастку бідності. Якби людям дали просто гроші вони б їх швидко витратили, а так дали земельні наділи, які повернули селян до господарства, а при передачі в оренду і отриманні натуральної оплати створили умови для забезпечення нарощування виробництва м'яса, молока, що спрямовувалося на власне споживання та підтримку рідних.

Майже 7 млн. громадян, які отримали земельні паї отримали можливість витягнути себе із пастки бідності, а за собою і ще мабуть стільки ж дітей та рідних.

Так, показники здоров'я людей значно погіршилося, але спробуємо уявити, що було б якби не розпочалася земельна реформа і не її прискорення у 1999 році. Але на жаль земля не може вирішити повністю проблеми пов'язані із раціональним харчуванням, для усіх громадян, тому люди виїжджають на заробітки за кордон, вони біжать від пастки бідності, оскільки лише таким чином здатні підтримувати кращий рівень споживання харчових продуктів у родині.

Без повноцінного харчування міцне здоров'я неможливе. Недоїдання, дорого коштує не лише безпосередньо людині, державі це коштує мільярди доларів на рік втрачених можливостей для економічного зростання та втрачених інвестицій у людський капітал, та ще більше коштів пов'язаних із запобіганням смерті як дітей, так і дорослих.

Україна має перестати розглядати вітчизняний АПК виключно як джерело валютних надходжень, продовольча система та здорове харчування має лягти в основу економічного зростання, що продукуватиме здорова українська нація.

Вклад українців у світовий розвиток неоціненний і з високою ймовірністю можна вважати, що в основі цього є саме українські чорноземи, що віками сприяли оздоровленню української нації, її самозбереженню навіть у самі скрутні часи, особливо в часи голодомору.

Нація яка витрачає мільярди гривень дотацій на обігрів, часто навколишнього середовища, а не на здорове харчування власного народу, обмежена у спроможності стати успішною в сучасному світі.

Земля сама по собі не може розглядатись як основа економічного зростання нації. Багаті земельні ресурси є основою здорового харчування нації і вже здорове харчування є основою національного економічного зростання українців.

Промислові революції та торгівля мали суттєвий вплив на людський розвиток не лише через зростання продуктивності в сільському господарстві та харчовій промисловості, а головним чином через вирішення проблеми голоду та сприяли повноцінному харчуванню, що зробило можливим прогрес. Можна припустити, що саме раціональне харчування лежить в основі прогресу та економічного зростання нації і держави.

Що дало українцям зростання виробництва олії, очевидно, що збільшення робочих місць і валютних надходжень, але якщо розглядати загальну соціально економічну ситуацію, то цей вплив не такий вже і суттєвий. На внутрішньому ринку споживається лише 600 тис. тонн різних видів олій, а виробляємо понад 4 млн тонн, отже покращуємо ситуацію з харчуванням в інших країнах, тобто в глобальному вимірі, але при цьому споживаємо молока майже на половину від потреби, а м'яса ледь на рівні мінімальних норм, фруктів також населення споживає недостатньо.

Але питання не до галузі, яка досягла в таких складних умовах світового визнання, питання до ефективності державних програм підтримки. Наприклад важливо розвивати садівництво, однак підходити потрібно системно та комплексно, дотримуючись сортової політики щоб у подальшому можливо було формувати великі партії продукції та виходити на ринки споживання, а не здавати сортові яблука на промислову переробку, оскільки відсутні потужності для їх зберігання.

Також, важливо не згортати державні програми підтримки розвитку тваринництва. Можна по різному відноситись до птахівництва, але якби не м'ясо птиці у загальному

балансі, Україна мала б ще більші проблеми з показниками споживання, або ж необхідно було б завозити більші обсяги імпортного м'яса. Урядові заходи мають сприяти раціональному споживанню м'ясопродуктів і підтримувати виробництво свинини та яловичини для усунення перекосів у балансі м'яса. Розвиток ВРХ сприятиме збільшенню виробництва молока.

Звичайно важливо збільшувати асигнування в охорону здоров'я, краще обладнання, нові лікарні, але доцільно для зростання здорового населення запроваджувати спеціальні програми покращання харчування, особливо дітей, що стане дієвим профілактичним заходом для формування здорової, а натомість здатної до економічного зростання нації.

Наприклад через започаткування програм «шкільне молоко», «шкільне яблуко», «шкільний обід», що дозволить дітям різних вікових груп мати щоденний доступ до мінімального набору продуктів харчування та забезпечить третину їх добової норми калорій, незалежно від рівня доходів їх батьків, проведення інформаційних кампаній щодо рекламування здорового способу харчування, передусім у дошкільних та шкільних навчальних закладах. розробка й упровадження системи адресної допомоги на продовольство для найбільш уразливих категорій населення.

Розвиток вітчизняного виробництва продуктів дитячого харчування – це комплекс питань, які слід розглядати у контексті вирішення взаємопов'язаних задач різних рівнів – від медико-біологічних і технологічних аспектів питання до впровадження дієвих механізмів стимулювання виробників. Виробництво продукції дитячого харчування повинно здійснюватися за належних санітарно-гігієнічних умов виробництва, а технологічні процеси повинні забезпечувати виробництво продукції високої якості. Для гарантування якості продуктів дитячого харчування необхідно впроваджувати сучасні системи контролювання безпечності та якості, що забезпечують належний підхід до контролю небезпечних чинників, ніж традиційні процедури контролю якості кінцевого продукту. На сьогоднішній день система НАССР впроваджена на всіх підприємствах з виробництва продуктів дитячого харчування [16].

Для покращення харчування та профілактики захворювань важливе місце має розробка та впровадження у виробництво функціональних продуктів. Упродовж 60 років Інститут продовольчих ресурсів НААН України є провідною установою з наукового забезпечення технічного та технологічного прогресу харчової і переробної промисловості України.

Одним із основних напрямків діяльності інституту є розроблення технологій бактеріальних препаратів та інноваційних технологій виробництва ферментованих молочних продуктів. Прикладами найуспішніших розробок установи є технології та рецептури кисломолочних продуктів «Віталакт» та «Геролакт», який за ліцензією інституту вироблявся у Данії під назвою «Gaio», а нині випускається Яготинським маслозаводом.

Однією з перспективних розробок є функціональний продукт «Дивосил». В рецептурі кисломолочного продукту поєднано інгредієнти лікарських рослин алтеї лікарської, оману високого та м'яти перцевої з мікрофлорою бактеріального концентрату грибової кефірної закваски [17].

Варто відмітити, що закваски Іпровіт відзначаються гарантованою якістю, високим вмістом корисних мікроорганізмів, оптимальним співвідношенням молочнокислих та біфідобактерій, відсутністю шкідливих домішок. Принциповою відмінністю вітчизняних бактеріальних заквасок Іпровіт є те, що бактерії, які входять до їх складу, виділені з природних джерел на території України і характерні для нормального кишкового біоценозу населення, тому не мають протипоказань та побічних ефектів. Мікроорганізми, які використовуються для виробництва бактеріальних заквасок не підлягали генетичним модифікаціям та дії мутагенних факторів. Регулярне вживання кисломолочних продуктів,

виготовлених з використанням бактеріальних заквасок Іпровіт, покращує роботу шлунково-кишкового тракту, зміцнює імунітет, відновлює мікрофлору кишечника.

Харчова промисловість України за сучасних умов є носієм інноваційної конкурентоспроможності у національне і глобальне економічне середовище, інноваційний розвиток якої відбувається на основі біотехнологій і міждисциплінарних знань різних галузей економіки [18].

Для охорони здоров'я важливим питанням є профілактика йодного дефіциту серед населення України, щоб запобігти виникненню йодозалежних захворювань. Серед них, окрім зоба, гіпотиреозидизм, неплідність, викидні, мертвонароджуваність, вроджені вади розвитку, глухонімота, косоокість, підвищена перинатальна та дитяча смертність, кретинізм, затримка фізичного розвитку, порушення психічних функцій у дітей та дорослих.

Навіть незначна нестача цього мікроелемента під час вагітності здатна викликати у подальшому соматичні та нейропсихічні розлади у дитини та втрату інтелекту. Тому питання діагностики, профілактики та лікування йододефіцитних захворювань мають важливе значення, стосуються не тільки лікарів, а всього суспільства і потребують необхідності запровадження законодавчих актів щодо йодної профілактики.

Разом з тим, слід зазначити, що проблему йодного дефіциту населення слід вирішувати комплексно, на основі проведених досліджень та розроблення стратегії державної політики у цій сфері, зокрема, прийняття загальнодержавної програми профілактики йодної недостатності, яка б визначала конкретні заходи та джерела їх фінансування.

Особливої уваги заслуговує питання вироблення, застосування та реалізація харчових добавок, до яких віднесено підсолоджувачі. Цукрозамінники та підсолоджувачі використовуються для виробництва дієтичних та діабетичних харчових продуктів, а також у фармацевтичній промисловості, та поставляються на ринок з метою продажу кінцевому споживачеві для індивідуального використання у дозованому вигляді. Разом з тим, застосування підсолоджувачів з метою економії цукру неприпустимо з гігієнічних позицій, оскільки суперечить принципам раціонального харчування.

Завдання держави сприяти дотриманню населенням здорового раціону харчування, що передбачає споживання протягом певного проміжку часу збалансованої, різноманітної і належним чином підібраної їжі. Здорове харчування забезпечує задоволення потреб в основних поживних речовинах (білки, жири і вуглеводи, в тому числі клітковина) і мікроелементи (вітаміни, мінерали та ін.), з урахуванням статі, віку, рівня фізичної активності та психологічного стану людини [19].

ВООЗ характеризує здорове харчування наступним чином:

- 1) забезпечується щоденне отримання з їжею достатньої кількості енергії, вітамінів і мінералів, причому кількість енергії не повинна перевищувати реальної потреби;
- 2) щодня слід з'їдати не менше 400 грамів овочів і фруктів;
- 3) насичені жири не повинні давати більше 10% енергії, що отримується з їжею;
- 4) трансжири не повинні давати більше 1% енергії, одержуваної з їжею;
- 5) вільні цукри не повинні давати більше 10% енергії, що отримується з їжею (переважно не більше 5%);
- б) споживання солі не повинно перевищувати 5 грамів в день.

Питання продовольчої безпеки та покращення харчування населення планети є предметом постійної уваги міжнародних організацій та детально розглядалося на першій Міжнародній конференції з питань харчування в 1992 році та Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки в 2009 році [20].

У 2014 році 19-21 листопада в Римі міністри та представники членів Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зібралися на другій Міжнародній конференції з питань

харчування, яка була спільно організована FAO і ВООЗ, для обговорення численних проблем, пов'язаних з неповноцінним харчуванням у всіх його формах, і пошуку можливостей щодо їх вирішення в майбутні десятиліття для широкого і сталого розвитку та охорони здоров'я.

На конференції відмічалось, що неповноцінне харчування у всіх його формах, включаючи недоїдання, недостатність поживних мікроелементів, надмірна вага і ожиріння, не тільки зачіпає здоров'я і благополуччя людей, негативно впливаючи на фізичний і розумовий розвиток особистості, погрожуючи імунній системі, знижуючи стійкість до неінфекційних і інфекційних захворювань, перешкоджаючи реалізації потенціалу особистості і знижуючи продуктивність праці, але і лягає важким тягарем у вигляді соціально-економічних витрат на окремих людей, сім'ї, громади та держави.

З метою запровадження єдиної концепції глобальних дій, покликаних покласти край всім формам неповноцінного харчування за підсумками конференції було прийнято Римську декларацію з питань харчування, згідно з якою країни учасники прийняли такі зобов'язання[21].

- повсюдно викоринити голод і неповноцінне харчування у всіх його проявах, перш за все недоїдання, відставання в рості, виснаження, недостатню і надлишкову вагу;

- збільшити інвестиції на потреби здійснення ефективних заходів, спрямованих на поліпшення якості харчування людини, в тому числі в умовах надзвичайних ситуацій;

- вдосконалювати стійкі продовольчі системи шляхом розробки комплексних заходів політики, які охоплюють усі етапи від виробництва до споживання і всі відповідні сектори, з метою забезпечення цілорічного доступу до продовольства, що задовольняє потреби людини в поживних речовинах і що забезпечує безпечний, різноманітний і здоровий раціон харчування;

- приділяти більше уваги проблемі харчування в рамках відповідних національних стратегій, заходів політики, планів дій та програм і виділяти необхідні для цього національні ресурси;

- покращувати якість харчування шляхом зміцнення кадрового та інституційного потенціалу, необхідного для боротьби з неповноцінним харчуванням у всіх його формах, в тому числі шляхом проведення необхідних наукових і соціально-економічних досліджень і розробок, інновацій та передачі відповідних технологій на взаємоузгоджених умовах;

- розширювати і полегшувати участь усіх зацікавлених структур суспільства і сприяти співробітництву всередині країн та між країнами, в тому числі по лінії Північ-Південь, Південь-Південь і тристороннього співробітництва;

- розробити заходи політики, програми та ініціативи щодо забезпечення здорового раціону харчування протягом всього життя, починаючи з раннього і до досягнення дорослого віку, включаючи осіб з особливими потребами, до і під час вагітності, особливо в перші 1000 днів життя дитини, забезпечуючи, стимулюючи і підтримуючи виключно грудне вигодовування в перші шість місяців і до досягнення дворічного віку, а також в наступний період, в поєднанні з належним прикормом, здорове харчування в сім'ї і в школі в дитячий період життя, а також інші спеціалізовані види годування;

- розширювати права і можливості населення і створювати сприятливі умови для прийняття обґрунтованих рішень щодо харчових продуктів, необхідних для здорового і різноманітного раціону харчування і відповідного харчування дітей грудного і раннього віку шляхом підвищення якості інформації та освіти в області здоров'я і харчування.

Країни мають забезпечити виконання передбачених Декларацією зобов'язань, шляхом здійснення Рамкової програми дій, в якій передбачений ряд добровільних заходів політики і стратегій для використання урядами, а також вивчити можливість проголошення десятиліття дій в області харчування в період 2016-2025 років в рамках існуючих структур і доступних ресурсів.

Сьогодні фундаментальна задача полягає в тому, щоб стабільно підвищити якість харчування за рахунок здійснення узгоджених заходів і поліпшення координації дій у всіх профільних секторах.

Рамкова програма дій є добровільною за своєю природою і покликана орієнтувати процес виконання зобов'язань, зафіксованих в Римській декларації з питань харчування, та пропонує набір варіантів політики та стратегій, які уряди у співробітництві з іншими зацікавленими сторонами, могли б включати в свої національні плани в галузі харчування, охорони здоров'я, сільського господарства, розвитку і інвестицій, а також враховувати при проведенні переговорів за міжнародними угодами, що має на меті повсюдне підвищення якості харчування.

З урахуванням зазначеного, для формування в Україні державної політики підтримки здорового продовольчого середовища, що дозволяє людям приймати і підтримувати практику здорового харчування, необхідне забезпечення узгодженості національної політики та інвестиційних планів, зокрема в галузі охорони здоров'я, сільського господарства, харчової промисловості і торгівлі.

Висновки

Ефективне використання продовольчих ресурсів для забезпечення повноцінного та здорового харчування слід розглядати як одну з головних засад необхідних для підтримання економічного зростання.

Важливо щоб громадяни могли отримувати рівень доходів, який дозволяє підтримувати споживання на рівні раціональних норм та, поряд з цим, зважаючи, що при зростанні доходів бідні громадяни не завжди спрямовують кошти на купівлю харчових продуктів для покращення власного харчування, державі необхідно запроваджувати різноманітні програми, щоб підвищити рівень отримання населенням необхідних для повноцінної життєдіяльності мікроелементів.

Раціон харчування змінюється з часом під впливом багатьох соціальних і економічних факторів і через їх складну взаємодію, що сприяє формуванню індивідуальних моделей харчування. Ці чинники включають дохід, ціни на продукти харчування, які впливають на наявність продуктів харчування і їх доступність за вартістю, індивідуальні переваги і переконання, культурні традиції, а також географічні та екологічні аспекти, включаючи зміну клімату.

Формування продовольчих систем, що сприяють різноманітному, збалансованому і здоровому харчуванню, має стати пріоритетним завданням державної політики.

Бібліографія

1. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». 2019. http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
3. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 6-17.
4. Куць О. І. Удосконалення законодавчих засад державної аграрної політики для розвитку харчової індустрії. Продовольчі ресурси: зб. наук. пр. 2019. № 12. С. 248-267.
5. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». 2019. http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
6. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». Державна служба статистики, електронний ресурс. 2019. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Про продовольчу безпеку України. Проект Закону України (реєстр. № 8098 від

- 07.09.2005). 2019. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=25349.
8. Про продовольчу безпеку України. Проект Закону України (реєстр. № 11378 від 24.10.2012). 2019. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=11378&skl=7
9. Деякі питання продовольчої безпеки. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379. 2019. <http://www.rada.gov.ua>
10. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». 2019. http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
11. Global Health Security Index. 2019. <https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2019/10/2019-Global-Health-Security-Index.pdf>
12. Доповідь «Про соціально-економічне становище України» за січень 2019 року. Державна служба статистики, електронний ресурс. 2019. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Purchaseing Power Europe 2019. <https://www.gfk.com/insights/press-release/europeans-spend-eur14739-per-person-in-2019/>
14. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 6-17.
15. Бенерджі Абхіджит, Дуфло Естер. Економіка бідності. Як звільнити світ від злиднів. пер. з англ. Володимир Плискін. Київ: Наш формат, 2018. 312с.
16. Куць О. І. Стан ринку продукції дитячого харчування в Україні. зб. праць Другої міжнар. спеціалізованої наук.-практ. конф. «Дитяче харчування: перспективи розвитку та інноваційні технології» в рамках XVII Міжнародного Форуму товарів і послуг для дітей "BABY EXPO". Київ, 2014. С. 4-6.
17. Куцик Т. П., Кігель Н. Ф., Даниленко С. Г. Кисломолочний продукт для оздоровчого харчування. Продовольчі ресурси. 2017. № 8. С. 126-131.
18. Сичевський М. П., Коваленко О. В. Чинники інноваційної конкурентоспроможності харчової промисловості в контексті глобалізації. Економіка АПК. 2016. № 11. С. 60-67.
19. Healthy diet / World Health Organization. 2019. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet>.
20. Second International Conference on Nutrition (ICN2) /Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2019. <http://www.fao.org/about/meetings/icn2/en>.
21. Rome Declaration on Nutrition / Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2014. <http://www.fao.org/about/meetings/icn2/en>.

Refereces

1. Natsionalna dopovid «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» [National Sustainable Development Goals: Ukraine Report]. (2019). http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. [in Ukainian].
2. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrayiny na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030]. Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 30 veresnya 2019 roku №722/2019. (2019). <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>. [in Ukainian].
3. Sychevskiyi M. 2019. Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni. [Global food security and Ukraine's place in achieving it]. Ekonomika APK [APK economy]. № 1. P. 6-17. [in Ukainian].
4. Kuts O. (2019). Udoskonalennya zakonodavchychk zasad derzhavnoyi ahrarnoyi polityky dlya rozvytku kharchovoyi industriyi. [Improving the Legislative Framework of the State Agrarian Policy for the Development of the Food Industry] Prodovol'chi resursy: zb. nauk. pr. [Food Resources]. № 12. P. 248-267. [in Ukainian].
5. Natsionalna dopovid «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» [National Sustainable Development Goals: Ukraine Report]. (2019). http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. [in Ukainian].

6. Statystychnyy zbirnyk "Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennyam Ukrayiny". [Statistical Collection "Balances and Consumption of Basic Foodstuffs of the Population of Ukraine"]. Derzhavna sluzhba statystyky. (2019). <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukainian].
7. Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy. Proekt Zakonu Ukrainy. (reestr. № 8098 vid 07.09.2005). [On Food Security of Ukraine]. (2019). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=25349. [in Ukainian].
8. Pro prodovolchu bezpeku Ukrainy. Proekt Zakonu Ukrainy. [On Food Security of Ukraine]. (reestr. № 11378 vid 24.10.2012).(2019). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=11378&skl=7. [in Ukainian].
9. Deyaki pytannya prodovol'choyi bezpeky. [Some issues of food security]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 05.12.2007 r. № 1379. (2019). <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukainian].
10. Natsionalna dopovid «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» [National Sustainable Development Goals: Ukraine Report]. (2019). http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. [in Ukainian].
11. Global Health Security Index. (2019). <https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2019/10/2019-Global-Health-Security-Index.pdf>. [in English].
12. Dopovid «Pro sotsialno-ekonomichne stanovyshe Ukrainy» za sichen 2019 roku. [Report on the Socio-Economic Situation of Ukraine for January 2019] Derzhavna sluzhba statystyky, elektronnyy resurs. (2019). <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukainian].
13. Purchaseing Power Europe. (2019). <https://www.gfk.com/insights/press-release/europeans-spend-eur14739-per-person-in-2019/>. [in English].
14. Sychevskyi M. (2019). Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni. [Global food security and Ukraine's place in achieving it]. Ekonomika APK.[APK economy]. № 1. P. 6-17. [in Ukainian].
15. Ekonomika bidnosti. (2018). Yak zvilnyty svit vid zlydniv. per. z anhl. Volodymyr Plyskin. Kyiv: Nash format. 312p. [in Ukainian].
16. Kuts O. (2014). Stan rynku produktsii dytiachoho kharchuvannia v Ukraini. zb. prats Druhoi mizhnar. spetsializovanoi nauk.-prakt. konf. «Dytiache kharchuvannia: perspektyvy rozvytku ta innovatsiini tekhnolohii» v ramkakh XVII Mizhnarodnoho Forumu tovariv i posluh dlia ditei "BABY EXPO" [The state of the baby food market in Ukraine "BABY EXPO"]. Kyiv. P. 4-6. [in Ukainian].
17. Kutsyk T., Kihel N., Danylenko S. (2017). Kyslomolochnyi produkt dlia ozdorovchoho kharchuvannia. Prodovolchi resursy. [Dairy product for wellness nutrition]. Prodovol'chi resursy. [Food resources]. № 8. P. 126-131. [in Ukainian].
18. Sychevskyi M., Kovalenko O. (2016). Chynnyky innovatsiynoyi konkurentospromozhnosti kharchovoyi promyslovosti v konteksti hlobalizatsiyi. [Factors of the innovative competitiveness of the food industry in the context of globalization]. Ekonomika APK. [Economy of APK]. № 11. P. 60-67. [in Ukainian].
19. Healthy diet. World Health Organization. (2018). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet>. [in English].
20. Second International Conference on Nutrition (ICN2). Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). <http://www.fao.org/about/meetings/icn2/en/>. [in English].
21. Rome Declaration on Nutrition. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019) <http://www.fao.org/about/meetings/icn2/en/>. [in English].